

Міністерство освіти і науки України

Державний заклад
«Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Дзюбенко Марія Олександрівна

УДК: 1+316+179.7

НЕНАСИЛЛЯ В АСПЕКТІ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Одеса-2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії та соціології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Мисик Ірина Георгіївна,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
професор кафедри філософії та соціології.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Ільїн Володимир Васильович,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
професор кафедри економічної теорії;

кандидат філософських наук, доцент
Рибка Наталія Миколаївна,
Одеська державна академія
будівництва та архітектури,
доцент кафедри філософії,
політології, психології та права.

Захист відбудеться 20 червня 2013р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.01 при Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, ауд. 74.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий 17 травня 2013 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. В. Балащенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження: тема етики ненасильства є однією з найбільш значущих і актуальних соціально-філософських питань. Інтерес до неї обумовлений загальноісторичним розвитком самого феномену ненасильства, а також соціальним аспектом формування ненасильницьких поглядів.

У філософській антропології ненасильство досліджується як габітус поведінкових реакцій, етичних поглядів і механізмів міжособистісних і соціальних комунікацій. У психології і психотерапії ненасильство розкривається як синтез позитивних миротворчих відповідей індивіда на негативні або нейтральні прояви навколишнього середовища. Соціально-філософське вивчення етики ненасильства базується на досягненні закономірностей виявлення ненасильницьких позицій у соціумі. Сучасне філософське тлумачення поняття ненасильства пов'язане з концептуалізацією ціннісних, етичних детермінант відмови від будь-яких практик, що ґрунтуються на примушенні, придушенні, агресії. Незважаючи на актуальність проблематики ненасильства як у теоретичному, так і практичному аспектах, все ще недостатньо ємко і інтегровано представлена соціально-філософська рефлексія феномену ненасильства з точки зору основ типологізації ненасильницьких форм, не отримали належного висвітлення специфічні форми ненасильства, що характеризують сучасний соціальний дискурс, та багато іншого.

Науковим завданням дисертації є соціально-філософська рефлексія ідей ненасильства, що набувають актуальності в сучасному людиномірному просторі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до наукової тематики кафедри філософії і соціології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Дисертаційне дослідження безпосередньо реалізовано в рамках науково-дослідної теми «Інноваційність в методології та технології наукового і соціального пізнання» (№ 011U010462). Дане дисертаційне дослідження стосується проблем пізнання етікоконцептуальних складових соціальної взаємодії.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження – виявити концептуальні основи ненасильницьких відносин у соціально-філософському аспекті.

Мета дослідження передбачає вирішення таких завдань:

- 1) простежити генезисні зв'язки ненасильницьких ідей в історико-філософському аспекті;
- 2) визначити і проаналізувати специфічні форми ненасильства;
- 3) виявити ресурси етики ненасильства в контексті формування гуманістичного суспільства як людиномірного простору;

4) розкрити співвідношення насильницьких і ненасильницьких форм соціальної взаємодії;

5) діагностувати аксіологічну спрямованість етики ненасильства;

6) окреслити основні проблеми і прогностичні вектори розвитку ненасильницьких поглядів у сучасному людиномірному просторі.

Об'єкт дослідження – соціальна взаємодія як різноманіття соціальних зв'язків і відносин.

Предмет дослідження – ненасильство як спосіб здійснення соціальних зв'язків і відносин.

Методи дослідження. Предмет і мета роботи обумовили міждисциплінарну спрямованість методологічної стратегії дослідження і звертання до пізнавальних ресурсів філософії, соціології, історії, теології, соціальної психології, психоаналізу, культурології. Загальнонауковий системний підхід дав можливість виявити і проаналізувати феномен етики ненасильства у взаємозв'язку з іншими специфічними феноменами соціальної реальності, розглянути етику ненасильства як особливий поведінковий механізм в аспекті його соціально-філософських проявів. Аналіз заявленої проблеми в екзистенційно-етичному просторі дозволив осмислити проблему ненасильства у взаємодоповненні екзистенціалів/категорій добра і зла. Структурно-функціональний аналіз забезпечив дослідження специфічних проявів ненасильства в соціумі, аналіз їхньої взаємодії в динаміці соціально-історичного процесу. Діалектичний підхід до феномену ненасильства забезпечив новий якісний розгляд ідей ненасильства не лише в аспекті соціальної філософії загалом, але і в типологічному взаємозв'язку категорій насильства і ненасильства. Соціокультурний підхід дозволив розглянути феномен етики ненасильства в аксіологічному просторі буттєвості, дав можливість виявити ціннісну компоненту ненасильницької ідеї, розглянути етику ненасильства в контексті історичної ретроспективи філософського знання.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у виявленні концептуальних основ ненасильницьких відносин у соціально-філософському аспекті на предметному і категоріальному рівнях соціальної філософії.

Вирішення поставлених завдань сприяло досягненню мети дослідження, обумовило і підтвердило наукову новизну отриманих результатів, а саме:

Вперше:

- ненасильство було розглянуте як найважливіша аксіологічна детермінанта соціальних взаємодій, соціокультурних трансформаційних процесів;

- проаналізовано взаємозв'язок ідей насильства і ненасильства в соціальній практиці і за умов сучасної гуманістичної трансформації етичних поглядів;

- окреслено основні проблеми і прогностичні вектори розвитку ненасильницьких поглядів з точки зору людиномірності простору соціальних взаємодій.

Уточнено:

- основні функції ненасильницької етики – світоглядна, ціннісно-орієнтаційна, релігійна, соціально-культурна та інші;

– за допомогою соціально-філософського аналізу трансформації ненасильницьких поглядів виявлено типологічну специфіку інтеграції ненасильницьких ідей у соціальний простір;

Набули подальшого розвитку:

- дослідницькі інтенції та ідеї соціально-філософської спрямованості, що включають осмислення аксіологічних складових етики ненасильства;

- розгляд категорій насильства і ненасильства в архетиповому фреймі категорій добра і зла.

Практичне значення отриманих результатів: висновки дисертаційного дослідження дозволяють окреслити коло проблем для подальших досліджень в межах позначеної проблематики філософії ненасилля.

Результати і висновки дисертаційного дослідження можуть бути використані при підготовці нормативних програм початкових курсів філософії, соціальної філософії, філософії історії, етики і естетики, а також для підготовки філософів і спеціалістів суміжних галузей.

Основні положення і висновки дисертаційного дослідження можуть бути використані для складання, впровадження і апробації державних соціальних програм для працівників обласного, регіонального і державного рівнів соціальної сфери.

Апробація результатів дослідження. Положення і висновки дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях наукового семінару кафедри філософії і соціології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Основні положення дисертаційного дослідження і його висновки були представлені на міжнародних наукових конференціях, серед яких: Філософсько-економічні читання «Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей» (Львів, 2010 р.), Українсько-турецька філософсько-економічна конференція «Григорій Сковорода і Фетхуллах Гюлен: своєчасність традиції гуманізму» (Київ, 2010 р.), Міжнародна наукова конференція «Традиції та інновації в науці та освіті XXI століття» (Одеса, 2010 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених «Українська культура XX-XXI століття: екзистенційний, компаративний та гендерний аспекти» (Одеса, 2011 р.).

Публікації: основні положення дисертаційного дослідження знайшли своє відображення в дев'яти публікаціях, серед яких п'ять статей опубліковані в спеціалізованих виданнях з філософських наук, чотири статті

опубліковані в збірниках наукових праць за результатами матеріалів міжнародних наукових конференцій.

Структура і обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків, списку використаної літератури. Загальний обсяг роботи – 173 сторінки, з них 153 сторінки займає основна частина, 20 – список використаних джерел, який складається з 209 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми, простежується її зв'язок із науковими програмами і планами, визначаються мета, завдання, об'єкт, предмет дослідження, розкривається наукова новизна і практичне значення отриманих результатів. Висвітлюються апробація отриманих результатів, структура і обсяг дисертаційного дослідження.

У **першому розділі «Ретроспективний аналіз ідей ненасильства»** аналізується феномен етики ненасильства, представлено аналіз ретроспективної трансформації ненасильницьких ідей, розкривається розуміння ненасильства як соціокультурного феномену.

У *першому підрозділі «Генезис етики ненасильства в руслі філософського знання»* відзначається, що історично прийнято вважати ненасильством не що інше, як непротивлення злу силою. Вперше ідеал ненасильницької поведінки був сформульований і озвучений індуїстською традицією ще в XII столітті до н.е. Цей ідеал, що зберігся до наших днів, отримав назву принципу ахімси і поширився спочатку в буддизмі, джайнізмі, а потім і в усіх східних релігійних традиціях. До кінця XIX століття розуміння ненасильства в межах східної філософської традиції залишалося незмінним. Воно отримувало нові обриси і не наділялося іншими супутніми концептами сенсів. Однак на початку XX століття ненасильство зазвучало в іншому, соціально-політичному сенсі. Мохандас Карамчанд Ганді вводить поняття сатьяграхи. Сатьяграха означає «твердість в істині». Сам Ганді трактує сатьяграху як боротьбу за незалежність. Він виділяє два її основних концепти: неспівробітництво і громадянська непокоря.

З точки зору християнства, ідеал ненасильницької парадигми був сформульований Ісусом Христом у його Нагірній проповіді. Сама Нагірна проповідь, по суті, і є осередком усіх ненасильницьких ідей. Формою нетрадиційної християнської ненасильницької поведінки є християнський анархізм. Провідна ідея християнського анархізму полягає в неприйнятті влади однієї людини над іншою. Під владою тут слід розуміти пригнічення, узурпацію, експлуатацію однієї людини іншою. Свої ідеологічні погляди християнський анархізм базує на проповідях Ісуса Христа. Примітно, що ця форма анархізму не є окремою конфесією. Християнські анархісти можуть належати до різних православних традицій або не бути прихильниками жодної. Основні ідеї християнського анархізму вперше були озвучені Львом Миколайовичем Толстим у роботі «Царство Боже всередині нас». Християнський анархізм не сприймає застосування фізичної сили в жодному

разі, включаючи відмову від застосування насильства у тих ситуаціях, коли від цього може залежати життя людини.

Епоха Відродження, воскресивши антропоцентричний сенс існування, знову висунула на передній план цінність життя людини, спокійного співіснування людей у соціумі і, в кінцевому підсумку, цінність етики ненасильства.

В філософській антропології ненасильство досліджується як габітус поведінкових реакцій, етичних поглядів і механізмів міжособистісних та соціальних комунікацій. У психології та психотерапії ненасильство розглядається як синтез позитивних миротворчих відповідей індивіда на негативні або нейтральні прояви навколишнього середовища. Соціально-філософське вивчення етики ненасильства базується на досягненні закономірностей прояву ненасильницьких позицій в соціумі. Сучасне філософське тлумачення поняття ненасильства пов'язане з концептуалізацією ціннісних, етичних детермінант відмови від будь-яких практик, що ґрунтуються на примушенні, пригніченні, агресії.

Незважаючи на актуальність проблематики ненасильства як у теоретичному, так і в практичному аспектах, усе ще недостатньо ємко та інтегровано представлена соціально-філософська рефлексія феномену ненасильства з точки зору основ типологізації ненасильницьких форм, не отримали належного висвітлення специфічні форми ненасильства, що характеризують сучасний соціальний дискурс, і багато іншого.

У другому підрозділі «Насильство і ненасильство. Філософсько-аналітичний аспект» проаналізовано історичну естафету вивчення феномену ненасильства в різних галузях науки, виявлено сучасні підходи до визначення змістових характеристик поняття етики ненасильства в соціально-філософському дискурсі.

Поняття насильства і сили зокрема розглядаються з двох діаметрально протилежних позицій: у руслі абсолютистської традиції і в руслі прагматичної. Абсолютистська традиція наділяє поняття насильства суто негативним концептом сенсів. Насильство виступає тут як опредмечена сила. Суб'єктом даного процесу опредмечення сили виступає людина. Якщо ж насильство розглядається як процес, а не як конкретний дієвий акт, то воно ототожнюється з поняттям зла, насильство являє собою саму ідею зла в її базисній установці, опанованій індивідом у процесі соціалізації. Абсолютистське ненасильство має широкий спектр своїх виявлених форм, таких як фінансова, психологічна, політична, економічна, душевна, гендерна та інші види ненасильницької поведінки. Прагматичний підхід до аналізу понять насильства і ненасильства відштовхується від аксіологічних і матеріальних наслідків застосування або незастосування сили. Акт насильства може бути визнаний саме таким у тому разі, якщо він був обумовлений захистом власного життя, власного майна або власної гідності. Прагматичний концепт сприйняття насильства базується на шкоді, якої це насильство завдало. Насильство тут носить як безпосередньо матеріальний

характер, яскравий приклад якого – вбивство, так і морально-етичний. Прикладом морально-етичного насильства можуть бути словесні приниження, що завдають людині моральної та психологічної шкоди. Інтерпретація насильства в такому руслі дає можливість поставити питання виправданості застосування сили в тій чи іншій ситуації.

Людиномірність позначена складно організованим набором характеристик, норм, факторів, що виявляють свою єдність якісної і кількісної взаємодії людини у світі. Ці характеристики можуть у певних межах і залежно від певних умов навколишнього світу та епохи або трансформуватися, або зберігати свою статичність, інваріантність. Згідно з аксіологічною філософською традицією, саме ненасильство є первинним фреймом людиномірного простору, оскільки аксіологія традиційно визначає благо як вищу цінність. Відповідно, насильство є вторинною реакцією індивіда, яка стала можливою завдяки низці факторів, таких як девіантна поведінка або реакція у відповідь на інше насильство з метою захисту свого життя або оточуючих. Деонтологічна ж філософська традиція, на відміну від аксіологічної, відштовхується в першу чергу від поняття обов'язку. Тому аналіз понять «ненасильство» і «насильство» в деонтологічному аспекті базується на відповідальності індивіда перед собою, перед своїм безпосереднім оточенням і суспільством загалом. Ця відповідальність закономірна і для застосування сили і, навпаки, для ненасильницького опору злу.

В етичному інтелектуалізмі категорія зла детермінується незнанням. Зло, з точки зору даної просвітницької концепції, являє собою суть неосвіченості. Етичний інтелектуалізм не бачить моралі без розуму. В той же час, він допускає розум без моралі. Насильство в даній філософській традиції може трактуватися, виходячи з подвійних начал. Насильство або являє собою недолік освіти (як етичної, так і традиційної), або ж, навпаки, може бути актом освіченого (с точки зору інституту освіти) індивіда, який із якихось причин не являє собою морально соціалізованої особистості. Поняття ненасильства в аспекті етичного інтелектуалізму бачиться як архетипічне ототожнення категорії добра і являє собою мораль. Тобто шлях людської моральної еволюції в контексті одного індивіда виглядає, з точки зору етичного інтелектуалізму, як становлення ненасильства над насильством.

Серед сучасних дослідників феномена ненасильства необхідно назвати, перш за все, В. П. Большакова, А. В. Горєва, П. С. Гуревича, А. А. Гусейнова, Ю. Н. Давидова, В. В. Ільїна, Н. І. Макарову, Д. Ролза, Л. Свендсена, Є. П. Чивікова, які займаються дослідженням філософії ненасильства в її соціальних, економічних та політичних аспектах.

Здійснений аналіз проблеми ненасильства дозволив представити його як особливу поведінку індивіда, яка не лише не шкодить усім компонентам зовнішнього світу, а і зберігає збалансованість і спокій всередині самої особистості. Провідною ідеєю феномену ненасильства є поступовий спротив самій ідеї зла, а не людям, через яких зло як ідея реалізується матеріально.

У другому розділі «Теоретико-методологічна специфіка ідей ненасилля» представлені основні методи дослідження феномену ненасильства, визначаються типологічна структура та функції ненасильницької етики, окреслені підходи до вивчення феномену етики ненасильства як способу соціальної комунікації.

Теоретико-методологічну основу розділу склали праці сучасних філософів, соціологів та психологів, які присвячені проблемам ціннісної та соціальної картини світу, духовності, сучасної етики, проблемам насилля та не насилля, таких як Є. Борінштейн, М. Дмитрієва, Ю. Добролюбська, Н. Гедикова, І. Єршова-Бабенко, А. Кавалеров, Н. Рибка, В. Ільїн, М. Конах, О. Пунченко, Є. Лісеєнко, І. Мисик, М. Романенко, О. Добролюбський, А. Халапсіс, М. Цибра та інші.

У першому підрозділі «Структурно-функціональний аналіз культури ненасильства як особливого поведінкового механізму» ненасильство проаналізоване як складний, багаторівневий феномен, який являє собою сукупність різних компонентів (соціальних, поведінкових тощо) і виконує важливі функції в суспільному просторі.

У підрозділі проаналізовані сучасні методологічні підходи до змістовного визначення типологічної специфіки ненасильства та його функцій. Зазначено, що в контексті сучасної гуманізації наукового знання ненасильство є закріплювачем аксіологічних та етичних ідей суспільства. Головним критерієм подолання технократичного стилю мислення виступає реалізація ненасильницьких догм і втілення ідей гуманізму у вільному суспільстві завдяки соціальній взаємодії. Соціальна взаємодія це складно організована система взаємозалежних соціальних дій і зв'язків, обумовлених циклічною характеристикою, при якій дія одного суб'єкта є водночас причиною та наслідком відповідних дій інших суб'єктів.

В ролі світоглядних і методологічних основ гуманізації наукового знання все частіше використовуються положення, що ґрунтуються на моральному кодексі цивілізації. Міра гуманізації наукового знання – це міра особливого тлумачення і повного розкриття людиномірної спрямованості науки. В цьому сенсі ненасильницька концепція мислення є базисним правилом моралі, гідним фундаментом для нерозривного зв'язку людини і науки. Модель ненасильства, що склалася в ХХ столітті, є не лише соціальним критерієм моралі, а і дієвим миротворчим концептом. Сучасна ненасильницька етика покликана вирішувати безкровним і толерантним шляхом ті проблеми, які в ході історії було прийнято вирішувати військовим шляхом. Рівень розвитку ненасильницьких ідей у суспільстві є показником культурної розвиненості соціуму.

Всі методи, використані в дисертаційному дослідженні, дали можливість розробити і сформулювати свій власний підхід до досліджуваної проблематики, який полягає у соціально-філософській рефлексії ідей ненасильства, а також дозволили розглянути феномен ненасильства в деяких специфічних формах його виявлення, які не мали раніше належного розгляду.

Уточнено, що гуманізація наукової парадигми виступає мірилом проникнення гуманітарного знання до всіх галузей науки. На прикладі гуманізації наукового знання були розглянуті ідеї ненасильства в їх практичній реалізації.

Обґрунтований вибір задіяних методів дослідження, наголошено, що основна методологічна база екзистенціалізму дозволила осмислити проблему ненасильства за допомогою категорій добра і зла, а також здійснити аналіз досліджуваної проблеми в екзистенційно-етичному просторі. Структурно-функціональний аналіз забезпечив виявлення специфічних форм ненасильства в соціумі, аналіз їх взаємодії в динаміці соціально-історичного процесу. Діалектичний метод щодо феномену ненасильства забезпечив новий якісний розгляд ідей ненасильства не лише в аспекті соціальної філософії загалом, а і в типологічному взаємозв'язку категорій насильства і ненасильства зокрема.

У другому підрозділі «*Форми насильства і ненасильницькі моделі поведінки*» феномен етики ненасильства розглянутий з точки зору низки основних форм насильства, а також відповідних їм ненасильницьких моделей поведінки. Обґрунтована філософська складова ненасильницьких поглядів.

Виходячи з сучасного досвіду ведення міжнародних миротворчих переговорів, ненасильство співзвучне і деяким чином тотожне відсутності конфліктів і ворожнечі. Однак відсутність кривавих воєн, співіснування, а в деяких випадках – і вимушене примирення сторін не можуть вичерпати всього змісту ненасильства, оскільки етика ненасильства не вичерпується виключно фізичним аспектом пригнічення волі індивіда. Миротворчість базується на особливому принципі придушення конфліктів, вона проголошує світ без зброї і протистоїть не стільки фізичній силі, скільки самій ворожнечі. Соціальні інститути громадянсько-політичного суспільства покладають на себе особливу функцію безособового мовчазного миротворця, особливого посередника і мирового судді в складних конфліктних ситуаціях. У цьому випадку «соціальне» виступає в ролі регулятора моралі.

Гуманістичний досвід впровадження етики ненасильства базується на конкретному і принциповому дієвому ненасильстві. На тому, що основною аргументацією ведення миротворчих переговорів мають слугувати релігійні і моральні установки, тією чи іншою мірою властиві всьому людству. Ціннісне навантаження ненасильницьких політичних ідей може бути розкрито при філософському і історичному дискурсі в суть проблеми, однак суть ненасильства як специфічного механізму регулювання політичних відносин може бути повністю зрозуміла лише при практичному застосуванні ненасильницьких установок як у соціально-культурній сфері життєдіяльності суспільства, так і в політичному аспекті взаємодії держав.

Уточнено, що головний методологічний принцип взаємозв'язку маскулінності і фемінності як концептуальних установок гендерної спрямованості полягає у законі їхньої взаємозалежності. Іншими словами, як базисні протилежні концепти поведінки маскулінність і фемінність

організують і наповнюють одна одну в системі гендерно-поведінкових конструктів ГКС (гендерної картини світу). Основна особливість протилежних категорій такого типу – це єдина неможливість переходу однієї категорії в іншу. В даному дисертаційному дослідженні показано, що маскуліність і фемінність являють собою основні категорії гендерної картини світу. Маскуліність і фемінність повинні розглядатися як відповідно чоловіча і жіноча системи самопрезентації, що дійсні саме в межах гендерної картини світу. При будь-якій гендерній самоідентифікації індивід стикається з певними складнощами на шляху побудови діалогу з соціумом. Часто ці складнощі розвиваються у відкритий конфлікт. Представлений у дисертаційному дослідженні аналіз дає розуміння того, що проблема насильства у руслі гендерної картини світу вимагає чітко сформульованої відповіді, яка може бути одержана лише за умови правильно сформованої особистості як основного представника суспільства. Необхідність більш детального розгляду і аналізу цих процесів і розвиток рівня соціально-культурної освіти в даному контексті набуває особливої вагомості.

Соціально-політичний аналіз насильницької ідеї дозволив досягнути насильство як узурпацію волі іншого. Таке соціально-політичне розуміння насильства дало можливість здійснити аксіологічний і етичний аналіз установки насильницької діяльності. Аналіз антропологічних соціальних теорій дозволив діагностувати категорію ненасильства як первинну установку індивіда, відправну точку подальшого розвитку особистості. Таким чином, насильство і ненасильство, добро і зло тут виступають уже не подвійною характеристикою індивідуальних схильностей людини, а самостійними, відособленими шляхами сприйняття світу. Зло і добро в антропологічному аспекті не лише не являють собою діалектичні взаємовідносини цілого і часткового, причини і наслідку, але і виступають монокатегоріями – категоріями, що виключають одна одну.

Осмислення політичної та економічної реальності сьогодення дало підстави виділити фінансове насильство в особливий типологічний вид насильства, під яким розуміється пригноблення економічних прав та можливостей індивіда, що відчувається не лише з боку суспільства і держави загалом, але і в намірах самого індивіда. Визнання значущості проблеми фінансового насильства вже само по собі є значним проривом в історії філософсько-економічної думки. Різноманітність форм і видів фінансового насильства доводить, що категорія насильства трансформується разом із суспільством.

Актуальність виявлених специфічних форм ненасильства в контексті фінансового, політичного і гендерного насильства можна сприймати як неминущу проблематику, оскільки всі ці сфери людського життя являють собою складові частини цивілізації загалом, відображення культурної і ціннісної картини світу.

Третій розділ «Проблеми і перспективи ненасильства в умовах сучасності» присвячений філософському осмисленню взаємозв'язку сучасної

картини світу і трансформаційних процесів, що відбуваються всередині феномену ненасильства у відповідь на гуманізацію та гуманітаризацію наукового простору.

В першому підрозділі *«Ціннісні орієнтації етики ненасильства»* виявлена аксіологічна складова ненасильницької етики. Вона осмислена як загальнотеоретична база, спираючись на яку, можна уникнути багатьох проблем при вихованні і соціалізації індивіда в руслі ненасильницької освіти. З точки зору соціально-філософського знання були проаналізовані основні аксіологічні категорії, такі як добро, свобода, незалежність, любов і, звичайно, основна ціннісна орієнтація всієї етичної філософської традиції – цінність самої людини. Доведено, що всі ці категорії є базисними і для етики ненасильства.

Обґрунтована функціональна культуротранслююча складова ненасильницької етики, обумовлена інтеграцією ненасильницьких цінностей у більшість сфер людиномірних просторів (етичний, культурний, соціальний, духовний, моральний та інші).

Уточнено, що ненасильство не лише є частиною аксіологічної складової філософії, але і являє собою практичне керівництво до втілення цінностей моралі в буття розуму. Аксіологія є фундаментом етики ненасильства головним чином тому, що допомагає синтезувати ефемерні категорії моралі в реальні категорії буття, такі як життя, смерть, власність тощо (А. А. Гусейнов, В. М. Большаков тощо).

Ненасильницька етика задекларувала себе не лише в релігійних вченнях, філософських екзистенціальних школах, політичних стратегіях ведення конфліктів і воєн, але і в реальності, що не залежить від цих сфер – реальності взаємодії людини з соціумом загалом та реальності ціннісної картини світу. Ціннісна картина світу - складно організована цілісність, заснована на світогляді, світосприйнятті і світовідчутті. Всі ці компоненти ціннісної картини світу об'єднані специфічною для даної епохи вказівкою на особистісну та соціально-культурну значимість певних об'єктів і явищ.

У другому підрозділі *«Проблеми і перспективи сучасної ненасильницької ідеології»* проаналізовані загальноприйняті методи ненасильницької взаємодії зі світом, які розглянуті в аспекті їхньої безпосередньої типологічної специфіки, виявлене основне коло проблем ненасильницької етики, а також окреслені прогностичні вектори розвитку ненасильницької ідеї.

Виявлення і аналіз соціально-філософських особливостей трансформації ідей ненасильства показали, що актуальність основних постулатів ненасильницької етики не лише не вичерпала себе на сьогодні, але і набула в контексті гуманістичних ідеалів сучасної реальності особливої практичної значущості. Ненасильство являє собою концепт релігійних, етичних і естетичних установок, затребуваних у багатьох сферах людського життя.

Ідея ненасильства в його базисній специфіці для людей сьогоднішньої цивілізації не може бути повністю втіленою в життя. Однак вона абсолютно задовольняє запит людей щодо загальнолюдського ідеалу цінностей. Сучасна людина, обмежена рамками турботи про себе і свою родину – з одного боку, і моральними цінностями своєї епохи – з іншого, постійно стикається з вибором: проявляти насильство чи відстоювати ненасильницькі погляди. В умовах такого вибору людині властиво вдаватися до засобів, що зводять насильство практично до нуля або задовольняють обидві сторони конфлікту. Такими способами виступають конформізм, уміння знаходити компроміси, специфіка миротворчих переговорів і багато інших засобів, спрямованих нехай і не на повне придушення насильства ненасильницькою моделлю поведінки, але на зведення насильства до мінімуму (П. Слотердаjk, В. Ільїн тощо).

Сьогоднішня реальність – це багатогранність засобів насильства, завуальованих лозунгами про збереження миру і свобод. Людська потреба в моральних постулатах добра обумовлює повернення до первинних цінностей сім'ї, культури і суспільства. В наші дні ненасильницька етична концепція передбачає історичну потребу в осмисленні цінності життя, в мирному устрої життя, що дозволяє існувати майбутнім поколінням.

Основною проблемою на шляху сучасної ненасильницької парадигми є визнання цинізму як загальносоціальної установки, другою її проблемою, безумовно, можна вважати недовіру до масштабності охоплених нею питань і пропонувані шляхи вирішення. Проблема невіри в ненасильницькі цінності хоч і випливає із загальної цинічності сучасної картини світу, однак і деякою мірою є її причиною. Будучи предметом філософсько-етичного дослідження, ненасильницька парадигма теж являє собою специфічну сферу філософського знання, цілковите засвоєння якого можливе лише після індивідуального досвіду переживання ненасильницької ідеї.

Висновки

У **висновках** дисертаційного дослідження представлене теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, сенс якого полягає у соціально-філософській рефлексії ідей ненасильства, що набувають актуальності в сучасному людиномірному просторі.

Здійснене дослідження дозволило в узагальнено-теоретичній формі зробити такі **висновки**:

1. У сучасному розумінні феномен ненасильства набув масового соціального характеру. Під ненасильством прийнято розуміти мистецтво ведення соціальної і політичної безконфліктної боротьби, особливий метод вирішення складних ситуацій, концептуально новий вид опору агресору.

2. Здійснений аналіз проблеми ненасильства дозволив представити його як особливу поведінку індивіда, яка не лише не завдає шкоди всім компонентам зовнішнього світу, але і зберігає внутрішньоособистісну збалансованість і усвідомлену людиномірну автентичність. Концептуальною основою ненасильства є його усвідомлена культурна інтеріоризація як

неприйняття і поступовий спротив самій ідеї зла, а не її конкретній ситуативній об'єктивації в людських вчинках.

3. Розгляд соціально-політичного аспекту феномену ненасильства дав підстави розуміти насильство як зловмисне здійснення вибору за іншу людину, посилення панування над іншими за рахунок владно-вольових установок. Насильство – це узурпація волі іншого, в прямому сенсі підміна життєвих установок.

Ненасильство як архетипічне втілення добра являє собою моральний вибір. Таким чином, шлях людської моральної еволюції з точки зору етичного інтелектуалізму є усвідомленням пріоритету ненасильницьких цінностей над насильством.

4. Соціально-філософська рефлексія аксіологічної компоненти ненасильства дозволила позначити його як основоположний фрейм людиномірного простору. Насильство в контексті визнання блага найвищою цінністю є реакцією у відповідь на інше насильство при загрозі здоров'ю і життю.

5. Антропологічний аналіз соціальних теорій з позицій людиномірності дав підстави розцінювати ненасильство як первинну установку індивіда, відправну точку подальшого розвитку особистості. Насильство і ненасильство, добро і зло в соціально-антропологічному зрізі виступають як взаємовиключні монокатегоріальні характеристики екзистенційного вибору.

6. Виявлення і аналіз соціально-філософських особливостей трансформації ідей ненасильства показали, що актуальність ненасильницької етики не лише не вичерпала себе, але і набула в контексті гуманістичних ідеалів сучасної реальності особливої практичної значущості. Ненасильство являє собою концепт релігійних, етичних і ціннісних установок, затребуваних у багатьох сферах людського життя.

7. Сучасна гуманізація наукового знання, спрямована на подолання негативних наслідків технократичного стилю мислення, виступає за реалізацію ненасильницьких ідей у вільному суспільстві. Міра гуманізації наукового знання визначається його людиномірною спрямованістю.

8. В аспекті гендерної картини світу насильство детермінується глибокою вкоріненістю патріархату в усіх сферах суспільства. Антиподом насильницької патріархальної влади може слугувати «миротворча», як правило, жіноча етика. М'якість, готовність допомогти, поступлива тактика поведінки – це і є ті основні миротворчі аспекти фемінної комунікації, які слугують відповіддю на патріархальне лідерство маскуліності.

9. Підкреслюється актуальність виявлених у дослідженні специфічних форм ненасильства в контексті фінансового, політичного і гендерного насильства як історично, цивілізаційно і культурно обумовлених, важливих для людини будь-якої епохи.

10. В умовах сучасного українського суспільства значущість отриманих у дисертаційному дослідженні результатів пов'язана з актуальністю пошуку нових, орієнтованих на цінності життя людини способів соціальної взаємодії.

Основні положення і висновки дисертаційного дослідження можуть бути використані для складання, впровадження і апробації на території України державних соціальних програм, для практичних працівників соціальної сфери обласного і регіонального рівнів.

Список опублікованих наукових праць за темою дисертації

1. Дзюбенко М.О. Экономическое насилие в русле философского знания / М. О. Дзюбенко // Перспективи. – 2009. – 2 (46). – С. 45-50.
2. Дзюбенко М.О. Ненасильницька компонента політичної реальності / М. О. Дзюбенко // Наукове пізнання. Методологія та технологія. – 2012. – 1 (28). – С. 53-59.
3. Дзюбенко М.О. Ценностная ориентация этики ненасилия / М. О. Дзюбенко // Перспективи. – 2012. – 2 (52). – С. 27-31.
4. Дзюбенко М.О. Этика ненасилия в аспекте гендерно-поведенческих конструктов / М. О. Дзюбенко // Наукове пізнання. Методологія та технологія. – 2011. – 2 (27). – С. 29-35.
5. Дзюбенко М.О. Аксиологическая компонента этики ненасилия / М. О. Дзюбенко // Перспективи. – 2012. – 3 (53). – С. 33-38.
6. Дзюбенко М.О. Ідеї етики не насилля у контексті гуманізації суспільства / М. О. Дзюбенко // Матеріали українсько-турецької філософсько-педагогічної конференції «Григорій Сковорда і Фетхуллах Гюлен: своєчасність традиції гуманізму». 7 червня 2010р., м. Київ. – С. 177-180.
7. Дзюбенко М.О. До питання про фінансове насильство / М. О. Дзюбенко // Матеріали III Міжнародних філософсько-економічних читань «Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей». 25-26 травня 2010р., м. Львів. – С. 529-535.
8. Дзюбенко М.О. Идея ненасилия в русле гуманистической картины мира / М. О. Дзюбенко // Матеріали міжнародної конференції «Традиції та інновації в науці та освіті XXI століття» 30 вересня – 1 жовтня 2010р., м. Одеса. – С. 74-76.
9. Дзюбенко М.О. Гендерні аспекти етики ненасилля / М. О. Дзюбенко // Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених «Українська культура XX-XXI століття: екзистенційний, компаративний та гендерний аспекти» 10-11 листопада 2011р., м. Одеса. – С. 48-51.

АНОТАЦІЯ

Дзюбенко М.О. Ненасильство в аспекті соціально-філософської думки. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеню кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія і філософія історії. Державна установа «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», Одеса, 2013.

Дисертація присвячена дослідженню соціально-філософських аспектів етики ненасильства, трансформації ненасильницьких поглядів в умовах сучасного людиномірного простору.

В дисертаційному дослідженні проаналізовані сучасні підходи до поняття ненасильства в соціально-філософському знанні. Ненасильство в роботі представлене як категорія соціально-філософського знання. Проаналізовані аксіологічна, етична і соціально-філософська складові типологічних форм ненасильства.

В роботі використана основна методологічна база екзистенціалізму, що дозволило осмислити проблему ненасильства за допомогою категорій добра і зла, а також здійснити аналіз дослідженої проблеми в екзистенційно-етичному просторі. Структурно-функціональний аналіз забезпечив виявлення специфічних форм ненасильства в соціумі, аналіз їхньої взаємодії в динаміці соціально-історичного процесу. Діалектичний метод щодо феномену ненасильства дав змогу нового якісного розгляду ідей ненасильства не лише в аспекті соціальної філософії загалом, але і в типологічному взаємозв'язку категорій насильства і ненасильства зокрема.

Ключові слова: ненасильство, насильство, соціальна взаємодія, людиномірність, ціннісна картина світу.

АННОТАЦІЯ

Дзюбенко М. А. Ненасилие в аспекте социально-философской мысли. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2013.

Диссертация посвящена исследованию базисных и структурно-типологических характеристик феномена ненасилия в условиях социально-философского дискурса.

Проанализированы современные подходы к понятию ненасилие в социально-философском знании. Ненасилие в работе представлено как категория социально-философского знания, что связано с аксиологической, этической и социальной направленностью всех специфично типологических форм ненасилия.

В работе использована основная методологическая база экзистенциализма, что позволило осмыслить проблему ненасилия с помощью категорий добра и зла, а также осуществить анализ исследованной проблемы в экзистенциально-этическом пространстве. Структурно-функциональный анализ обеспечил выявление специфических форм ненасилия в социуме, анализ их взаимодействия в динамике социально-исторического процесса. Диалектический подход к феномену ненасилия обеспечил новое качественное рассмотрение идей ненасилия не только в аспекте социальной философии в

целом, но и в типологической взаимосвязи категорий насилия и ненасилия в частности.

Актуальность выявленных в исследовании специфических форм ненасилия в контексте финансового, политического и гендерного насилия можно воспринимать как непреходящую проблематику, поскольку все эти сферы человеческой жизни представляют собой составные части цивилизации в целом, отражение культурной и ценностной картины мира. Таким образом, выявленные ресурсы этики ненасилия в контексте главных формационных сфер бытия можно считать востребованными вне времени, поскольку основополагающим фактором их востребования является сам человек.

В условиях современного украинского общества актуальность полученных в диссертационном исследовании результатов представляет особую ценность, так как гуманизация научного знания тесно связана с проблемой ненасилия, поскольку антропоцентрический вектор развития науки детерминирует актуальность поиска новых, ориентированных на ценности жизни человека методов социального взаимодействия.

Ключевые слова: ненасилие, насилие, социальное взаимодействие, ценностная картина мира, человекомерность.

ANNOTATION

Dzyubenko M. A. Non-violence in the aspect of socio-philosophical thought – a manuscript.

The dissertation for scientific degree the candidate of Philosophy on a speciality 09.00.03 - social philosophy and philosophy of history. State institution «The South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushinskiy», Odessa, 2013.

The dissertation is devoted to the research of social-philosophical aspects of the ethics of non-violence, transformation of non-violent views in the context of modern human space.

Modern approaches to the concept of non-violence in the social-philosophical knowledge are analyzed in this dissertation. Non-violence is represented in this work as a category of social-philosophical knowledge. There are axiological, ethical and socio-philosophical components of typological forms of non-violence analyzed.

In this work is used the main methodological base of existentialism, which allowed to realize the problem of non-violence by categories of good and evil, and also to carry out the analysis of the studied problems in existential-ethical space. Structural and functional analysis provided the detection of specific forms of non-violence in society, the analysis of their interaction in the dynamics of the socio-historical process. The dialectical method of the phenomenon of non-violence has provided a qualitative review of the ideas of non-violence not only in the aspect of

social philosophy in general, but also in the typological relationship categories of violence and non-violence in particular.

Key words: non-violence, violence, social interaction, human space, valuable picture of the world.

Підписано до друку 21.02.2013

Обсяг 0,83 друк. арк. Формат 60x90/16

Тираж 110 прим. Папір друкарський. Різографія.

Інформаційно-видавничий центр

ПНПУ імені К.Д.Ушинського

65020, м.Одеса, вул. Старопортофранківська, 26